

*Сливка Л. З.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-5556-0203>*

ОСНОВНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ МУЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Статтю присвячено основним труднощам перекладу музичних термінів. Проблема перекладу музикознавчих термінів і текстів нерозривно пов'язана з необхідністю володіння перекладачем великими фоновими знаннями, оскільки в процесі перекладу акумулюються проблеми філософії, психології, фізіології, соціології та інших наук.

Велика частина термінів мистецтвознавства являє собою консубстанціональну лексику, тобто таку, що збігається за формою зі словами загальнолітературної мови. Досить часто значення музичних термінів можна вивести зі значення їхніх загальнонаціональних похідних. Такий процес перекладу уподібнюється звичайній здогадці, яка, з одного боку, не завжди призводить до необхідного правильного й точного перекладу, а з другого – значно збільшує час, який затрачається перекладачем на зазначену діяльність у письмовій, а тим паче усній, формах.

Терміни, як правило, інтердисциплінарні, оскільки створюються зіставленням загальнонаукових слів і класифікуються з опорою на ключове загальнонаукове слово. Відповідно, такі стійкі полілексемні утворення загальнонаукової тематики можуть бути використані при створенні наукового твору в будь-якій галузі знання.

У межах однієї й тієї самої галузі науки трапляється синонімія термінів – наявність двох і більше обопільно тотожних лексем, інакше кажучи, кількох позначень певного поняття, і цей аспект заведено вважати одним із значущих недоліків термінології загалом. Як правило, такі синонімії все ж таки різняться відтінком значення та/або ситуацією вживання.

Терміни разом із позначуваними ними поняттями утворюють замкнені системи, які слід вивчити, щоб успішно працювати у видах перекладу. Можна стверджувати, що правильний переклад термінів як ключових одиниць спеціального тексту є необхідною умовою точності перекладу всього спеціального тексту. Успіх роботи перекладача визначається його знаннями, умінням оперувати більше термінологією, ніж перекладацькими навичками.

Ключові слова: термін, полісемія, синонімія, перекладацькі трансформції, переклад, лексема, лексика, музичний термін.

Постановка проблеми. Термінологія досить давно привертає увагу дослідників, як лінгвістів, так і фахівців в інших галузях. Причина цього очевидна: термінологія – це пласт лексики, в якому з найбільшою очевидністю втілюється когнітивна функція мови. Пильна увага до термінології якраз і пов'язана зі спробами зробити мову науки точною, ясною та однозначною. Термінологія – це той шар лексики, який найбільшою мірою піддається цілеспрямованій регулювальній діяльності.

Музична термінологія становить значний інтерес для наукових робіт у сфері лінгвістики. Безперечно, що інтерес учених-музикознавців і мистецтвознавців до питань деяких галузей музичного мистецтва великий, однак, дослідницьких робіт учених-лінгвістів із вивчення цієї терміносистеми недостатньо.

Терміносистеми є інтернаціональною складовою тієї чи іншої галузі науки. Вони, як це може видатися на перший погляд, є точними й однозначними, а відтак труднощів у перекладі таких слів і словосполучень бути не повинно. Процеси терміноутворення і терміновживання відбуваються свідомо і підконтрольні лінгвістам і термінологам. Проте мистецтвознавство загалом і музикознавство зокрема є не точними, а гуманітарними науками. Цей аспект під час перекладу музикознавчих термінів виступає, на наш погляд, засадничим і спричиняє певні труднощі, аналіз яких ми подаємо нижче.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінознавство в даний час є лінгвістичною дисципліною, що активно розвивається. Спеціальні дослідження з музичної термінології як до спеціальної підмови належать таким відомим українським і зарубіжним дослідникам, як О.О. Бережна, Л.П. Білозерська, Л.В. Бразюліс, В.Ю. Дорофєєва, А.Л.Загайкевич, І.О. Звірховська, О.А. Мирівський, А.Г. Нехворосна, О.І. Панченко, О.Я. Ростовський, S. Broughton, J.P. Burkholder, R. Philip та інші.

Вивчення лексико-семантичних особливостей української та англійської музичної термінології відіграє ключову роль у розкритті її специфічних рис та глибшому розумінні цієї складної галузі. Детальний аналіз термінів та їхніх значень в музичній лексиці допомагає виявити унікальні властивості та взаємозв'язки між ними, що в свою чергу сприяє більш глибокому розумінню музичного мистецтва та музикознавства. Дане дослідження також відкриває нові горизонти для розуміння процесу перекладу музичних понять та розширює теоретичну базу в галузі музичної лексикології і перекладознавства зокрема.

Постановка завдання. Мета даної розвідки полягає у виявленні та описі труднощів перекладу музичних термінів. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступного завдання – визначити та описати основні труднощі, що виникають при перекладі музичних термінів.

Виклад основного матеріалу. Переклад терміну передбачає передачу оригінального поняття в іншу мову, зберігаючи при цьому зміст та стиль. Для повного розуміння оригінальної ідеї важливо вибирати відповідні терміни та лексичні одиниці у мові перекладу, але у випадках, коли одне слово має декілька значень, процес ускладнюється. Головна мета професійного перекладу полягає в точному передаванні інформації.

Існують різні методи перекладу термінології, включаючи використання еквівалентів (повних та часткових), лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні трансформації. В процесі перекладу фахівцю потрібно правильно вибрати прийом перекладу для забезпечення точного відтворення значення конкретної терміносистеми.

Терміносистеми є інтернаціональною складовою тієї чи іншої галузі науки. Вони, як це може видатися на перший погляд, є точними й однозначними, а відтак труднощів у перекладі таких слів і словосполучень бути не повинно. Процеси терміноутворення і терміновживання відбуваються свідомо і підконтрольні лінгвістам і термінологом. Проте мистецтвознавство загалом і музикознавство зокрема є не точними, а гуманітарними науками. Цей аспект під час перекладу музикознавчих термінів виступає, на наш погляд, засадничим і спричиняє певні труднощі, аналіз яких ми подаємо нижче.

По-перше, величезний пласт терміносистеми практично будь-якої галузі науки, як правило, збігається із загальнонаціональною лексикою, про що говорять багато дослідників, і музикознавство як складова мистецтвознавства – не виняток. Приміром, «у мистецтвознавстві багато слів, які ми використовуємо в повсякденному житті, набувають абсолютно іншого значення в даному контексті й тим самим стають термінами» [1, с. 5].

Велика частина термінів мистецтвознавства являє собою констатанціональну лексику, тобто таку, що збігається за формою зі словами загальнолітературної мови. На доказ можна навести такі музикознавчі лексеми, як *development* (нейтр. *розвиток* – муз. *розробка*), *rest* (нейтр. *відпочинок* – муз. *музична пауза*), *scale* (нейтр. *масштаб* – муз. *музична гамма*), *bar* (нейтр. *брусок* – муз. *такт*), *reeds* (нейтр. *тростинки* – муз. *язичкові інструменти*), *seventh* (нейтр. *сьомий* – муз. *септима*).

Звісно, досить часто значення музичних термінів можна вивести зі значення їхніх загальнонаціональних похідних.

Однак подібне реально не у всіх випадках. Крім того, такий процес перекладу уподібнюється звичайній здогадці, яка, з одного боку, не завжди призводить до необхідного правильного й точного перекладу (нерідко в музикознавчих текстах термін *movement* перекладають як «рух», ігноруючи через незнання синтагму «частина музичного твору»), а з другого – значно збільшує час, який затрачається перекладачем на зазначену діяльність у письмовій, а тим паче усній, формах.

По-друге, терміни, як правило, «інтердисциплінарні, оскільки створюються зіставленням загальнонаукових слів і класифікуються з опорою на ключове загальнонаукове слово» [2, с. 50]. Відповідно, такі «стійкі полілексемні утворення загальнонаукової тематики можуть бути використані при створенні наукового твору в будь-якій галузі знання» [2, с. 51].

Справді, як термін історії лексема *fret* має значення «сітка для волосся, зроблена з дорогоцінного каміння, переплетеного золотими нитками», в архітектурі це «різьблена або ліпна прикраса», а в музиці – «лад як деталь деяких струнних інструментів». Інші з численних прикладів подібного роду:

– *jack* – техн. домкрат; морськ. гюйс (військово-морський прапор, що піднімається на кораблі); іст. солдатська шкіряна куртка без рукавів; муз. *штіллер* (у *фортепіано*);

– *pickup* – авт. пікап (тип кузова); с.-г. підбирач хліба; радіоел. адаптер; муз. *кілька нот перед початком основної теми*.

По-третє, у межах однієї й тієї самої галузі науки трапляється синонімія термінів – наявність двох і більше обопільно тотожних лексем, інакше кажучи, кількох позначень певного поняття, і цей аспект «заведено вважати одним із значних недоліків термінології загалом» [3, с. 117].

Як правило, такі синоніми все ж таки різняться відтінком значення та/або ситуацією вживання. Приміром, у вітчизняному музикознавстві присутній термін «реприза», що має три варіанти перекладу англійською мовою залежно від контексту:

1) *repeat (symbol)* – знак репризи;

2) *reprise* – реприза як повторення певного уривка твору;

3) *recapitulation* – реприза як частина твору.

Природно, фахівець у цій галузі наукових знань, легко орієнтуючись у термінологічному апараті, розуміє, про яку конкретно репризу йдеться в певному контексті. Перекладач з англійської мови на українську, ймовірно, навіть не зверне уваги на наявність у мові вихідного тексту кількох лексем для позначення структурно одноманітного українськомовного терміна. Однак зворотний переклад – з української мови на англійську – стане проблемою для знавця мови, який, проте, не володіє тонкощами музикознавчої терміносистеми.

Незважаючи на те, що багато перекладознавців виокремлюють абсолютну синонімію (дублети) як єдиний вид синонімів у термінології, на наш погляд, слід розрізняти два їхні види: чиста синонімія термінів, коли обидва (три та більше) є чи сприймаються внаслідок давності запозичення споконвічними словами (вищевказані *repeat* і *recapitulation*), і синонімія, яку ми назвемо опосередкованою.

В останньому випадку один із термінів виступає відносно недавнім запозиченням, чию етимологію в мові-реципієнті легко простежити без вузькоспеціалізованого джерела. Тут можна згадати такий англомовний термін, як *kettle drums*, і запозичення з італійської *timpani*, що мають україномовний аналог «литаври». У даному випадку, англійські терміни виступають синонімами і, відповідно, взаємозамінні.

Щодо англійської мови не слід забувати і про наявність британської та американської музикознавчих терміносистем, формування яких було зумовлене, насамперед, історичними подіями в житті двох водночас схожих і різних у мовному плані держав. Зміни такого роду в мові мали як природний, так і штучний характер. З одного боку, перші англійські колоністи «привезли із собою» мову, якою розмовляли в Англії у XVII столітті, а наступні поселенці фактично підпорядковувалися певним мовним традиціям, що встановилися на землі сучасних США на час їхньої імміграції, вносячи свої відносно незначні трансформації. Інакше кажучи, мала місце мовна асиміляція: колись одна й та сама мова, що розвивалася на двох відокремлених територіях (Європа і Північна Америка), з плином часу набула рис, характерних для політичного, економічного, міжкультурного, міжетнічного та просто побутового устрою життя відповідних народів, – процес цілком природної мовної еволюції, особливо з огляду на подальше об'єднання різномовних північноамериканських колоній у єдину країну.

З іншого боку, було й штучне насадження мовних змін у вже сформованій американській державі. У своєму прагненні відокремитися від Британії чиновники, що стояли біля витоків політичних трансформацій у новоутвореній країні, провели мовну реформу, згідно з якою встановлювалися правила граматики, орфографії, орфоєпії, лексики американського варіанта англій-

ської мови. На чолі з Н. Вебстером комісія, що займалася розробкою зводу зазначених правил, випустила цілу низку видань (навчальних посібників, словників), які закріпили вищезгадані зміни. Такі природні та штучні процеси й призвели до виокремлення особливого, відмінного від британського варіанта англійської мови, який і характерний для сучасних США.

Звісно, розумно припустити, що терміносистема як інтернаціональний пласт мови загалом могла зберегтися однаковою в обох частинах світу. Проте подібне реальне лише в разі свідомого утворення лексем термінологами – процес, невідконтрольний при паралельному природному історичному розвитку мови. Саме тому, маючи багато спільних музикознавчих термінів, британський та американський варіанти англійської мови все ж таки різняться наявністю особливих лексем цього роду, характерних для вживання в конкретній країні. Тут як показові приклади можна навести такі музикознавчі терміни:

- *тема* – *theme* (брит.) – *subject* (амер.);
- *такт* – *bar* (брит.) – *measure* (амер.);
- *концертмейстер оркестру* – *leader* (брит.) – *concertmaster* (амер.);
- *четвертна нота* – *crochet* (брит.) – *quarter note* (амер.);
- *тон* – *tone* (брит.) – *step* (амер.);
- *щипати, перебирати струни (гітари тощо)* – *pluck* (брит.) – *pick* (амер.);
- *півтон* – *semitone* (брит.) – *half tone* (амер.).

У цьому плані неправомірно говорити про синонімію термінів, оскільки йдеться про терміносистему, вкрай схожі по суті у зв'язку з тим, що обидві (і британська, і американська) базуються на одній і тій самій мові, що, тим не менш, дістала різний історичний розвиток на двох відокремлених територіях.

Не можна ігнорувати й той факт, що сприйняття навколишньої дійсності представниками різних народів призводить до відсутності однакової при формуванні термінологічного апарату в межах певної галузі науки. Тут йдеться про відмінності у співвіднесенні того чи іншого поняття з певним терміном, так само як і про відмінності в дослідницькій діяльності в країнах мов вихідного і перекладного текстів.

У першому випадку мається на увазі наявність нетотожних термінів при позначенні абсолютно тотожних понять. Класичним прикладом тут може слугувати іменування ноти «*si*» («*сі*»). В україномовній музикознавчій практиці цю ноту передають літерою «Н», тоді як в англійській музикознавстві такої букви для позначення якої б то не було ноти не існує, а саму ноту іменують літерою «В», яка виступає позначенням ноти «*сі-бемоль*» у вітчизняному музикознавстві.

Іншим прикладом можуть слугувати терміни «поліфонія» і «контрапункт». У вітчизняній музикознавчій практиці це два різних поняття (близьких за змістом, але не тотожних), а в англійській термін *polyphony* (дослівно «поліфонія») частіше вживається стосовно творів докласичного періоду, тоді як наступні (особливо сучасні, починаючи з ХХ століття) поліфонічні твори характеризуються, як правило, терміном *counterpoint* (дослівно «контрапункт»).

Різнібічний розвиток тієї чи іншої галузі наукових знань також призводить до формування термінології, невластивої іншій науковій школі та/або напрямку досліджень. Так, в англійській музикознавчій літературі часто зустрічаються терміни *German sixth*, *Italian sixth*, *French sixth* (дослівно: «німецька секста», «італійська секста», «французька секста») для позначення різновидів акорду зі збільшеною секстою [4, с. 43].

За фактом, дослівний переклад цих термінів з англійської мови на українську можливий тільки за наявності відповідних виносков або коментарів, що роз'яснюють вищезгадані поняття через відсутність таких у вітчизняній музикознавчій терміносистемі.

З вищевикладеного щодо термінології загалом можна зробити єдино правильні висновки, що фігурують у сучасних дослідницьких роботах із перекладацької діяльності: терміни разом із позначуваними ними поняттями утворюють замкнені системи, які слід вивчити, щоб успішно працювати у видах перекладу. Ми можемо стверджувати, що правильний переклад термінів як ключових одиниць спеціального тексту є необхідною умовою точності перекладу всього спеціального тексту. Більше того, успіх роботи перекладача визначається його знаннями, умінням оперувати більше термінологією, ніж перекладацькими навичками.

Проблема перекладу музикознавчих термінів і текстів нерозривно пов'язана з необхідністю володіння перекладачем великими фоновими знаннями, оскільки в процесі перекладу «акумулюються проблеми філософії, психології, фізіології, соціології та інших наук» [5, с. 30].

З урахуванням того, що «мистецтвознавство більш ніж будь-яка інша галузь науки розчинено в загальній культурі» [6, с. 69], перекладачеві необхідно володіти певними знаннями описуваної у вихідному тексті реальності, що стосовно музикознавства як невіддільної частини мистецтвознавства пов'язане з володінням особливою інформацією щонайменше зі сфери історії мистецтв, яка зі свого боку переплітається із загальною історією. Ця умова видається вкрай важливою, тому що без урахування такої умови перекладений текст може відрізнитися від оригіналу якимись деталями, спотворювати задум автора вихідного тексту або навіть містити помилки, пов'язані не так із перекладом, як із правильним і точним сприйняттям оригінального тексту.

Тут ми приходимо до думки про те, що ідеально виконаним перекладом можна вважати той, який реалізовано не просто знавцем обох мов, а фахівцем у даній науковій галузі, який володіє всім спектром особливостей дослідницької діяльності та пов'язаних наук, а також необхідним термінологічним апаратом. Однак зазначене можливе в разі, якщо такий фахівець має не поверхневий досвід користування іноземною мовою, але в процесі її вивчення вник в структуру всіх мовних рівнів і володіє дійсно глибокими знаннями практичного її застосування, що дають змогу здійснювати перекладацьку діяльність наукового характеру.

Таким чином, переклад музичних текстів являє собою особливий вид перекладацької діяльності, що вимагає глибоких знань не тільки мов вихідного і перекладеного текстів, а й термінологічного апарату і пов'язаної з ним специфіки досліджень цього напрямку в країнах обох мов. Крім того, важливим виступає володіння інформацією про супутні перекладу реальності, що становить так звані фонові знання пов'язаних із музикознавством наукових галузей і навколишньої дійсності загалом.

Висновки. Серед способів перекладу музичних термінів виокремлюють: використання еквівалентів, лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні трансформації.

Багато музичних термінів можна відтворити в перекладі, використовуючи повні або часткові еквіваленти. Повні слов-

никові еквіваленти найкраще передають значення терміну, але при використанні контекстуальних еквівалентів потрібно враховувати специфіку контексту і семантику кожного окремого терміну.

Лексичні перекладацькі трансформації включають транскодування, експлікацію, практичну транскрипцію, транслітерацію, калькування, транспозицію. Транскодування використовується для передачі початкового слова на підставі звуків або літер мови перекладу, зберігаючи фонематичну або графематичну структуру оригінального слова. Експлікація застосовується для перекладу авторських термінів-неологізмів, а транспозиція – для перекладу зі зміною порядку компонентів словосполучення. Транскрипція та транслітерація найчастіше використовуються для передачі вимови або написання запозичених або нових термінів. Калькування є доцільним у випадках, коли можливий поелементний переклад термінів, використовуючи еквіваленти для кожного з їх компонентів.

Лексико-семантичні трансформації включають в себе конкретизацію, диференціацію та модуляцію. Конкретизація дозволяє перекладачу деталізувати поняття, виражені термінами, щоб зробити текст більш інформативним. Використання диференціації дозволяє точно передавати значення термінів, уточнюючи значення певних одиниць для відтворення основного смислу. Модуляція дає можливість перекладачеві відтворити асоціативні зв'язки, які вкладені в образні терміни, шляхом використання логічних зв'язків між мовними одиницями та явищами, які вони позначають.

Грамматичні трансформації, які використовуються при перекладі англійської музичної термінології на українську мову, включають граматичні заміни, додавання та вилучення. Грамматичні заміни, зазвичай, передбачають перетворення іменниково-іменникових та дієприкметниково-іменникових словосполучень на прикметниково-іменникові відповідно до української мови. Додавання є ефективним способом пояснення значення терміну. При цьому як додавання, так і вилучення використовуються для адаптації терміну до граматичної системи української мови.

Переклад музичних термінів представляє собою особливий варіант перекладацької діяльності. Цей процес вимагає глибоких знань не лише мов вихідного та цільового текстів, а також характеристик, пов'язаних із дослідженням цього напрямку в обох мовних культурах. Крім того, перекладачу важливо мати інформацію про контекстуальні аспекти перекладу, такі як культурні та музичні реалії, які входять до так званих фонових знань у галузі музикознавства та навколишньої дійсності. Він повинен мати розуміння як мовних, так і музичних аспектів для того, щоб передати не тільки слова, а й дух та есенцію музики.

Література:

1. Бережна О.О. Особливості лексичних та граматичних трансформацій під час перекладу англійської термінології галузі мистецтвознавства. Вчені записки: Перекладознавство. № 32 (71), 2021. С. 1–6.
2. Саламаха М. Я. Англомовний термін сфери охорони довкілля та його базові ознаки. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 49–52.
3. Стацюк Р.В. Основні підходи до визначення поняття термін у сучасній лінгвістичній науці. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство) 5 (2). 2016. С. 112–116.
4. Звірховська І.О. Особливості перекладу та функціонування італійської музичної термінології в українській мові. Київ, 2020. 92 с.
5. Мирівський О.А. Українська та зарубіжна музичні літератури. Львів: «Сполом», 2021. 192 с.
6. Бразюліс Л.В. Особливості перекладу музичної лексики з англійської на українську мову. Дніпро, 2019. С. 69.

Slyvka L. The main difficulties of translating musical terms

Summary. The article is devoted to the main difficulties of translating musical terms. The translation of musicological terms and texts is closely tied to the translator's need for extensive background knowledge. This is because the translation process involves a range of issues from philosophy, psychology, physiology, sociology, and other sciences.

Many of the terms used in art history are part of a consubstantial vocabulary, which means they share the same form as words in the general literary language. Musical terms are often deducible from their national derivatives. The process of translation is often compared to guesswork, which can lead to incorrect translations and increase the time required for the translator to complete the task, whether in written or oral form.

The terms are typically interdisciplinary. They are created by comparing general scientific terms and are classified on the basis of a key general scientific term. Therefore, stable polylexemic formations of general scientific topics can be used in scientific works across various fields of knowledge.

In the same scientific field, it is common to have synonymy of terms, which means having two or more lexemes that are mutually identical. This results in several designations for a certain concept, and is considered a significant shortcoming of terminology in general. However, such synonyms usually differ in their meaning and/or usage.

Terms and their corresponding concepts form closed systems that must be studied to successfully translate specialized texts. Accurately translating terms is crucial for the overall accuracy of the translation. The success of a translator's work is determined by his knowledge, the ability to operate more with terminology than translation skills.

Key words: term, polysemy, synonymy, translation transformations, translation, lexeme, vocabulary, musical term.